

คุ้มเจ้าในเมืองเชียงใหม่ กรณีศึกษาคุ้มเจ้าสิงห์แก้ว

Palaces in Chiang Mai Old City:

A Case Study of Chao Singh Kaew's Palace

ปิยเดช อัครโพธิวงศ์

Piyadech Akarapoti Wong

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ 50200 ประเทศไทย

Faculty of Architecture, Chiang Mai University, Chiang Mai, 50200, Thailand

บทคัดย่อ

คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) เป็นคุ้มเจ้าหนึ่งในห้าแห่งที่มีสภาพสมบูรณ์ และอยู่ในเขตคูเมืองชั้นในของเมืองเชียงใหม่ ด้วยทั้งความสมบูรณ์และสภาพ ที่ตั้งทำให้คุ้มเจ้าแห่งนี้มีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่ในเรื่องการเป็นหลักฐาน เชิงประจักษ์ของประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาวิจัย ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและเก็บข้อมูลเชิงลึกของคุ้มเจ้าราช-สัมพันธ์วงศ์เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการวางแผนการอนุรักษ์อาคารต่อไปได้ การศึกษาวิจัยนี้ได้วางแผนขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) การศึกษา ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและการสัมภาษณ์ 2) การสำรวจสภาพพื้นที่จริง เพื่อให้ได้ข้อมูลในสภาพปัจจุบัน 3) การวิเคราะห์สภาพอาคารโดยประเมิน จากเกณฑ์ความสมบูรณ์ของอาคาร เพื่อนำผลที่ได้ไปใช้ศึกษาวางแผนการ อนุรักษ์อาคารต่อไป ผลการศึกษาพบว่าคุ้มเจ้าแห่งนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรม ภาคเหนือปนอิทธิพลสยาม การประเมินอาคารด้วยแนวทางการวิจัยที่แบ่ง การประเมินออกเป็น 4 หัวข้อยืนยันได้ว่า สภาพโดยรวมของอาคารทั้งในเรื่อง รูปแบบที่ยังรักษารูปแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้แม้จะมีการต่อเติมบ้าง และเทคนิค วิธีการก่อสร้างเดิมยังเห็นได้ชัดเจน เมื่อมองเรื่องการใช้พื้นที่ คุ้มเจ้าแห่งนี้

หน้าตรงข้าม: คุ้มเจ้า
สิงห์แก้ว เมืองเชียงใหม่

มีการสร้างอาคารเพิ่มเติมมาโดยตลอด รวมถึงรูปแบบอาคารที่สร้างใหม่ก็เป็นรูปแบบสมัยใหม่ไม่เข้ากับอาคารคุ้มเจ้าเดิมนัก ทำให้ผังโดยรวมขาดความกลมกลืนอย่างเห็นได้ชัด สิ่งเหล่านี้มีผลทำให้ความโดดเด่นของอาคารลดลง และด้วยสาเหตุดังกล่าวมีผลลดทอนคุณค่าโดยรวมของสภาพที่ตั้งคุ้มเจ้าราช-สัมพันธวงศ์ (สิงห์แก้ว) อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมยังถือว่าคุ้มเจ้าแห่งนี้มีการบำรุงรักษาอยู่ในสภาพที่ดีมาก และยังมีความสวยงามโดดเด่นเป็นหนึ่งในอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และควรเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นสมบัติที่มีคุณค่าของเมืองเชียงใหม่ต่อไป

คำสำคัญ: คุ้มเจ้า, เมืองเชียงใหม่, การอนุรักษ์

Abstract

Choa Singh Kaew's Palace is one of five palaces in Chiang Mai which is in intact condition and located inside Chiang Mai town. The completeness and location of the palace make it essential for Chiang Mai town in terms of empirical evidence of Chiang Mai history. This study aims to explore local history and insight about Choa Singh Kaew, which will be useful for conservation planning in the future. The study was carried out in three parts: 1) conducting primary sources and interview 2) surveying existing sites and buildings 3) analysing building conditions by evaluating the integrity of the building, the result of which will be used for conservation planning.

The study found that the architecture of this palace consists of mixed influences of Northern and Siamese styles. The building evaluation, divided into four topics, confirm that overall conditions of the building retain original characters, although parts of the building have been renovated, building techniques remain the same. Since the palaces have from time to time been repaired and expanded, the new building in modern style inharmonious with the original is added, making the overall layout lacking concordance. This later development diminishes

the notability of building and affects the overall value of the Choa Singh Kaew's Palace setting.

However, on the whole, this palace has been kept in good condition and has outstanding beauty. It is one of the historical buildings in Chiang Mai which should be regarded as valued treasure.

Keywords: Northern palace, Chiang Mai old town, conservation

ที่มาและความสำคัญ

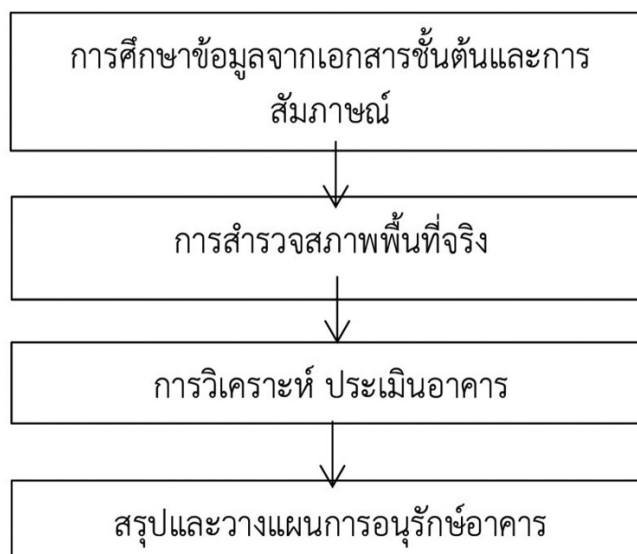
“คุ้มเจ้า” เป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์และเป็นอาคารประวัติศาสตร์สำคัญของเมืองในล้านนา จังหวัดเชียงใหม่เป็นหนึ่งในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือที่เคยมีเจ้าหลวงปกครองเมือง และอาจนับได้ว่าเป็นเมืองสำคัญในระดับหัวเมืองใหญ่ที่เจ้าหลวงที่เคยปกครองเมืองหลาย ๆ พระองค์เป็นเจ้าหลวงที่อวยยศขึ้นถึงระดับ “พระเจ้า” ที่มียศสูงสุดในหมู่เจ้าหลวงองค์อื่น ๆ ในพื้นที่เมืองอื่น ๆ ในภาคเหนือ (ประกอบด้วย ลำปาง เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ และน่าน) ด้วยความสำคัญในระดับพื้นที่ดังกล่าว การศึกษาและรวบรวมหลักฐาน สืบค้นและรังวัดอาคารคุ้มเจ้าที่เหลืออยู่ในจังหวัดเชียงใหม่จึงมีความสำคัญที่จะช่วยในการเก็บประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าสูงของจังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงการศึกษาอาคารคุ้มเจ้าที่เหลืออยู่นี้จะช่วยในการวางแผนอนุรักษ์เพื่อยืดอายุสถาปัตยกรรมสำคัญเหล่านี้อีกด้วย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาคุ้มเจ้าที่ยังคงหลงเหลือในสภาพสมบูรณ์และอยู่ในเขตคูเมืองชั้นใน โดยอาคารที่ผู้วิจัยได้เข้าศึกษาคือ คุ้มเจ้าสิงห์แก้ว ซึ่งเป็นคุ้มเจ้าที่สร้างในราวสมัยของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พระเจ้าอินทวิชยานนท์) การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการสำรวจลงลึกและสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรง ซึ่งทำให้ได้ชุดข้อมูลจากผู้ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับคุ้มเจ้าสิงห์แก้ว ข้อมูลที่ได้เหล่านี้เป็นข้อมูลสำคัญที่จะทำให้ทราบถึงที่มาที่ไปของคุ้มเจ้าสิงห์แก้ว ซึ่งเป็นหนึ่งในคุ้มเจ้าในเขตคูเมืองที่มีสภาพสมบูรณ์ และอาจเชื่อมโยงข้อมูลเหล่านี้เข้ากับคุ้มเจ้าอื่น ๆ ในเมืองเชียงใหม่ เพื่อทำให้ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับคุ้มเจ้าในเขตคูเมืองชั้นในเมืองเชียงใหม่มีความสมบูรณ์มากขึ้น

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาประวัติและสำรวจในเชิงลึกเกี่ยวกับคัมเจ้าสิงห์แก้ว ซึ่งเป็นคัมเจ้าในเขตคูเมืองที่ยังคงสภาพสมบูรณ์
2. ศึกษาและเก็บหลักฐานสำคัญ รวมถึงสำรวจรังวัดเพื่อให้ได้ข้อมูลสภาพปัจจุบันของคัมเจ้าสิงห์แก้วที่สมบูรณ์
3. ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์คัมเจ้าในเขตคูเมืองชั้นในเมืองเชียงใหม่ โดยมีคัมเจ้าสิงห์แก้วเป็นกรณีศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ได้วางแผนขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสารขั้นต้นและการสัมภาษณ์ 2) การสำรวจสภาพพื้นที่จริงเพื่อให้ได้ข้อมูลในสภาพปัจจุบัน 3) การวิเคราะห์สภาพอาคารโดยประเมินจากเกณฑ์ความสมบูรณ์ของอาคาร เพื่อนำผลที่ได้ไปใช้ศึกษาวางแผนการอนุรักษ์อาคารต่อไป

แผนภาพแสดงขั้นตอนการศึกษา

ความสำคัญของคุ้มเจ้าในจังหวัดเชียงใหม่

คุ้มเจ้าในเมืองเชียงใหม่เป็นโบราณสถานสำคัญที่บอกเล่าประวัติศาสตร์ของเมืองผ่านสถาปัตยกรรม หากมองไปที่ยุคสมัยของเมืองเชียงใหม่ในช่วงกว่า 200 ปีที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าสามารถแบ่งประวัติศาสตร์ออกเป็น 3 ยุคใหญ่ ๆ คือ

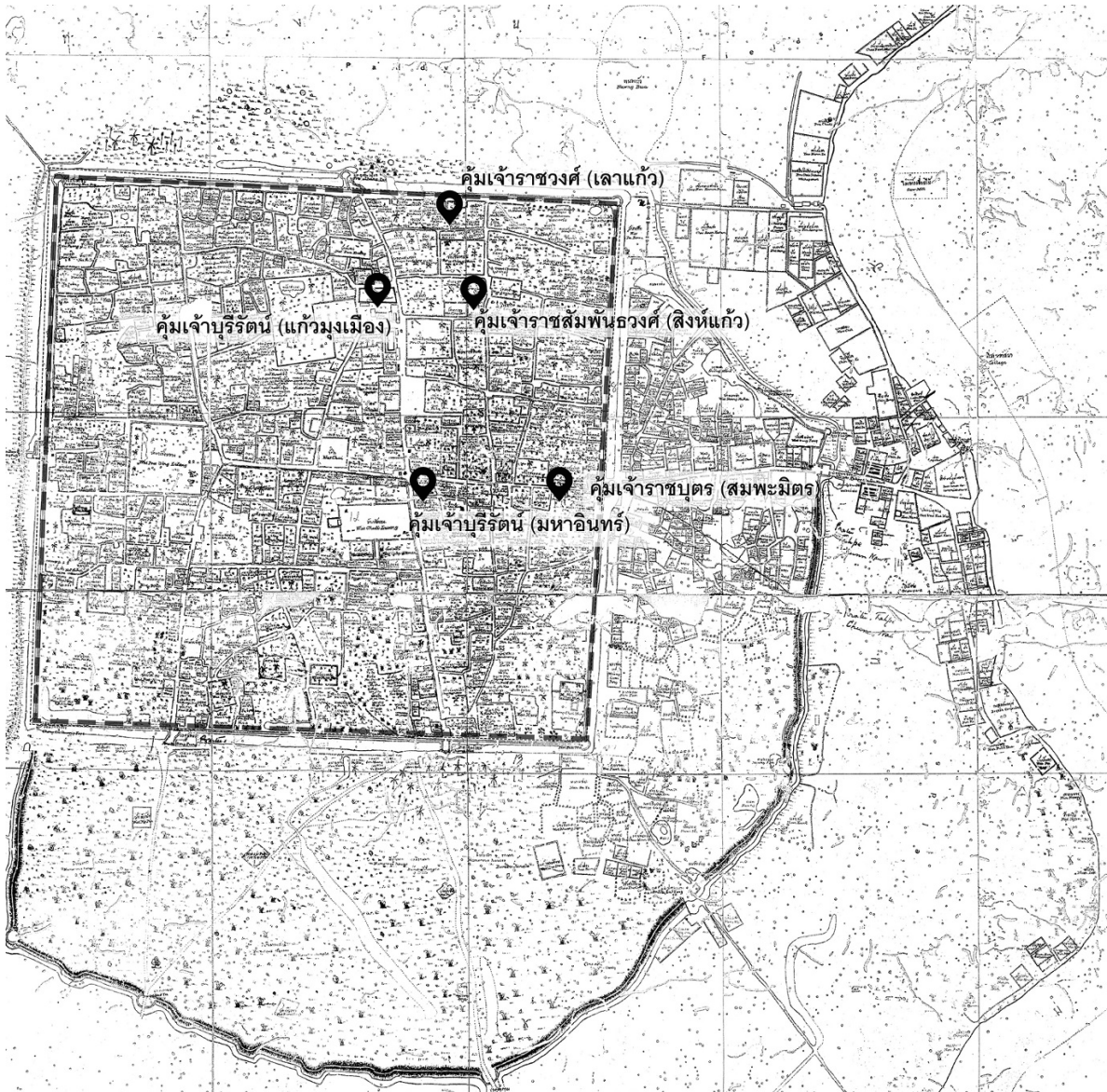
1. ยุคประเทศราช เป็นช่วงที่เชียงใหม่ยังปกครองโดยเจ้าหลวงที่มีอำนาจเต็มในการปกครอง สยามไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการทางด้านการเมืองใด ๆ การขึ้นต่อสยามของเมืองเชียงใหม่เปรียบเหมือนประเทศเล็กพึ่งอำนาจประเทศใหญ่ ในยุคนี้เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่มีการปกครองด้วยระบอบการปกครองแบบชั้น 5 ใบ ประกอบไปด้วย เจ้าหลวง เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร เจ้าราชวงศ์ และเจ้ารัตนห้าวเมืองแก้ว ที่เปลี่ยนเป็นชื่อเจ้าบุรีรัตน์ ในสมัยรัชกาลที่ 4¹

2. ยุคการจัดการแบบมณฑลเทศาภิบาลที่เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่จัดเปลี่ยนการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่สยาม และเปลี่ยนระบบการปกครองจากประเทศราชเป็นระบบที่เรียกว่ามณฑลเทศาภิบาล มีการเข้ามาปกครองดูแลในเขตมณฑลเทศาภิบาลเหล่านี้โดยข้าหลวงเทศาภิบาลที่ส่งมาจากทางกรุงเทพฯ ผลที่ตามมาของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอำนาจดังกล่าว ทำให้เจ้าที่มีอำนาจปกครองในเชียงใหม่เริ่มถูกลดบทบาททางด้านการปกครองลง เจ้าทางเหนือบางคนก็ต้องมีการปรับตัวเนื่องจากแหล่งรายได้เดิมลดลงและเริ่มมีการขายคุ้มเจ้าของตนเองให้คหบดี หรือเจ้าบางคนก็ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงก็มีการบริจาคที่หรือคุ้มเจ้าให้เป็นสถานที่ราชการเพื่อรองรับระบบการปกครองแบบใหม่ ในยุคนี้เองที่คุ้มเจ้าหลาย ๆ แห่งเริ่มถูกนำไปใช้ นอกเหนือจากการอยู่อาศัยของเจ้า^{2, 3}

3. ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นยุคที่สยามเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย และระบบมณฑลเทศาภิบาลถูกแทนที่ด้วยการปกครองแบบแบ่งเขตภูมิภาคและจังหวัด การปกครองแบบเดิมที่ปกครองโดยเจ้าหรือกษัตริย์ถูกเปลี่ยนด้วยระบบราชการ สิ่งที่ตามมาคือการพัฒนาพื้นที่ภูมิภาคและหัวเมืองใหญ่เช่นจังหวัดเชียงใหม่ถูกนับรวมอยู่ในแผนพัฒนาเหล่านั้นด้วย ทำให้คุ้มเจ้าที่เป็นอาคารประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่หลาย ๆ แห่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพื่อการพัฒนา เช่น ปรับเป็นตลาด อพาร์ทเมนต์ ตึกแถว หรือแม้กระทั่งสถานที่ราชการ

คุ้มเจ้าในเขตคูเมือง

ในปัจจุบันคุ้มเจ้าต่าง ๆ ในเขตคูเมืองชั้นในที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในสภาพสมบูรณ์ มีจำนวนเพียง 5 คุ้ม คือ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) คุ้มเจ้าราชบุตร (สมพะมิตร) คุ้มเจ้าราชวงศ์ (เลาแก้ว) คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (แก้วมุงเมือง) และคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว)⁴

ที่ตั้งคุ้มเจ้าในเมืองเชียงใหม่ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

ที่มา: หอจดหมายเหตุพายัพ (ดัดแปลงจากแผนที่เชียงใหม่ พ.ศ. 2436)

คัมเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)

คัมเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) คาดว่าน่าจะสร้างก่อนราว พ.ศ. 2416-2425 ในปีใดปีหนึ่ง มีการสันนิษฐานว่าคัมเจ้าแห่งนี้สร้างโดยการควบคุมจากชาวตะวันตก เนื่องจากอาคารมีลักษณะที่แฝงอิทธิพลตะวันตก เช่น ลักษณะซุ้มโค้ง โครงสร้างหลังคาที่เป็นหลังคาถักแบบตะวันตก⁵ การออกแบบพื้นที่อาคารให้มีระเบียง 3 ด้านแบบอาคารอิทธิพลแบบอาณานิคม⁶

คัมเจ้าราชบุตร (สมพะมิตร)

คัมเจ้าราชบุตร (สมพะมิตร) เป็นคัมเจ้าที่สร้างตามรูปแบบประเพณีนิยมฝรั่งเศส (French second empire) คาดว่าสร้างใน พ.ศ. 2427 อาคารหลังนี้มีรูปทรงแปลกตา หลังคามีการหักมุมจั่วในรูปแบบเฉพาะตัว ผังเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวขนานกับตัวถนน ปัจจุบันอาคารหลังนี้มีเจ้าของเป็นเอกชนและให้ทาง AUA เป็นผู้เช่าทำสถาบันภาษา⁷

คัมเจ้าราชวงศ์ (เลาแก้ว)

คัมเจ้าแห่งนี้สันนิษฐานว่าสร้างประมาณ พ.ศ. 2440 อาคารเป็นเรือนผสมเครื่องไม้ขนาดใหญ่ ก่ออิฐบริเวณฐานอาคารบางส่วน จากหลักฐานมีการระบุว่าคัมเจ้าแห่งนี้สร้างโดยเจ้าราชวงศ์ (แก้ว) ก่อนที่จะดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าแก้วนคร เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 และยกให้พระนัดดา เจ้าราชวงศ์ (เลาแก้ว) ซึ่งเป็นบุตรองค์เดียวของเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8 ปัจจุบันอาคารแห่งนี้ตกเป็นของบริษัท Vista ที่นายธวัชชัย โรจน-โชติกุล เป็นเจ้าของ และปรับคัมเจ้าแห่งนี้ให้เป็นเรือนรับรองลูกค้าชั้นโตกของโรงแรมวิสต้าคัมแก้วพาสเลส⁸

คัมเจ้าบุรีรัตน์ (แก้วมุงเมือง)

สร้างในราว พ.ศ. 2461 ในช่วงที่เจ้าแก้วมุงเมืองดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าบุรีรัตน์ ในสมัยเจ้าหลวงองค์ที่ 8 อาคารมีรูปแบบครึ่งอิฐครึ่งไม้ ผังอาคารมีลักษณะแปลกตา ชั้นที่ 1 มีการสร้างเป็นผนังรับน้ำหนัก ก่ออิฐถือปูน และชั้น 2 ของอาคารเป็นไม้จริง ปัจจุบันอาคารแห่งนี้ตกเป็นของสำนักงานยาสูบ จังหวัดเชียงใหม่ และถูกปรับการใช้งานเป็นพิพิธภัณฑ์ยาสูบ⁹

บนซ้าย: คຸ່ມเจ้าบุรีรัตน์

บนขวา: คຸ່ມเจ้าราชบุตร

ล่างซ้าย: คຸ່มเจ้าราชวงศ์

ล่างขวา: คຸ່มเจ้าบุรีรัตน์
(แก้วมุงเมือง)

คຸ່มเจ้าราชสัณพันธวงษ์ (สิงห์แก้ว)

คຸ່มเจ้าราชสัณพันธวงษ์ (สิงห์แก้ว) สร้างในราว พ.ศ. 2467 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของคຸ່มเจ้าราชสัณพันธวงษ์ (สิงห์แก้ว) มีลักษณะแบบพื้นถิ่นภาคเหนือ เป็นเรือนไม้สักขนาดใหญ่ เสารองรับเรือนเป็นเสาก่ออิฐถือปูน ตัวเรือนทั้งหมดเป็นไม้สัก หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ

จะเห็นได้ว่ามีลักษณะการวางโครงสร้างในรูปแบบเดียวกัน ใช้เสาก่ออิฐฉาบปูนหรือเสาคอนกรีตรับโครงสร้างทั้งหมดของอาคารไม้ชั้นบน เพียงแต่มีการออกแบบส่วนรับน้ำหนักชั้นล่างให้มีลักษณะแตกต่างกันออกไป เช่น ของคຸ່มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) มีการตกแต่งเป็นซุ้มโค้งแบบอิทธิพลตะวันตก หรือคຸ່มเจ้ายอดเรือนที่จังหวัดลำพูน ออกแบบเป็นเสารับน้ำหนัก ซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกันกับคຸ່มเจ้าราชสัณพันธวงษ์ (สิงห์แก้ว) แสดงให้เห็นว่าลักษณะรูปแบบการวางโครงสร้างเช่นนี้เป็นรูปแบบที่นิยมสำหรับอาคารพักอาศัยขนาดใหญ่ในสมัยนั้น

คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์
(สิงห์แก้ว)

มีข้อน่าสังเกตคือโครงสร้างชั้นล่างทำเป็นก่ออิฐถือปูน เนื่องจากช่วงนั้นคอนกรีตยังไม่นิยมใช้ และเหล็กเส้นที่ใช้ในการทำเสาคานคอนกรีตยังขนส่งจากทางสยามเข้ามาเชียงใหม่ไม่สะดวก รูปแบบเทคนิควิธีการก่อสร้างดังกล่าวจึงค่อนข้างสมเหตุสมผล

ข้อสังเกตของคุ้มเจ้าที่เหลืออยู่

เมื่อพิจารณารูปแบบคุ้มเจ้าโดยเรียงตามลำดับ จะเห็นได้ว่าคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) มีลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาณาจักรมอญค่อนข้างชัดเจน ในขณะที่คุ้มเจ้าที่สร้างลำดับถัดมาคือคุ้มเจ้าราชบุตร (สมพะมิตร) สร้างแบบอาคารตะวันตก (ฝรั่งเศส) เติมรูปแบบ แต่อาคารคุ้มเจ้าอีก 3 หลังที่เหลือที่สร้างในยุคของเจ้าหลวงอินทวโรสุริยวงศ์กลับแสดงลักษณะของตะวันตกน้อยกว่าอาคารคุ้มเจ้า 2 หลังก่อนหน้านี้ หากพิจารณาถึงยุคสมัยสามารถแบ่ง

กลุ่มคุ้มเจ้าดังกล่าวออกเป็น 2 กลุ่ม คือคุ้มเจ้าในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และคุ้มเจ้าในสมัยหลังพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าหลวงองค์ที่ 7 ของเมืองเชียงใหม่)

กล่าวคือในสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นสมัยที่ชาวตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลค่อนข้างมากทางภาคเหนือ รวมถึงพระเจ้าอินทวิชยานนท์เองก็ยอมรับอำนาจของสยามให้มีเหนือเมืองเชียงใหม่ ผลที่ตามมาคือในสมัยหลังของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ สยามก็เปลี่ยนรูปแบบการปกครองแบบประเทศ-ราชเป็นระบบเทศาภิบาล การค้าไม้ต่าง ๆ ในภาคเหนือเป็นการทำสัมปทานระหว่างสยามกับบริษัทค้าไม้ตะวันตก โดยเฉพาะบริษัทเบอร์เนียว และบริษัทบอมเบย์-เบอร์มา ซึ่งมีผลให้มี “ฝรั่งค้าไม้” จำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาในเชียงใหม่ นอกเหนือไปจากนั้นพระเจ้าอินทวิชยานนท์เองก็นิยมตะวันตกอยู่ส่วนหนึ่ง ดังจะเห็นจากบันทึกของคาร์ล บ็อกซ์ ที่กล่าวถึงคุ้มเจ้าหลวงของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ว่าเป็นอาคารแบบตึก มีเครื่องเรือนและเครื่องใช้และการตกแต่งอาคารแบบตะวันตก ทั้งในเรื่องความนิยมตะวันตกของเจ้าหลวงและการหลั่งไหลเข้ามาของชาวตะวันตกในยุคนี้ทำให้เมืองเชียงใหม่เกิดอาคารแบบตะวันตกขึ้นมากมาย ฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่คุ้มเจ้า 2 หลัง คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) และคุ้มเจ้าราชบุตร (สมพะมิตร) ที่สร้างในช่วง พ.ศ. 2416-2427 (พระเจ้าอินทวิชยานนท์ปกครองเชียงใหม่ในช่วง พ.ศ. 2416-2440) จะได้รับอิทธิพลตะวันตกมาไม่มากนัก¹⁰

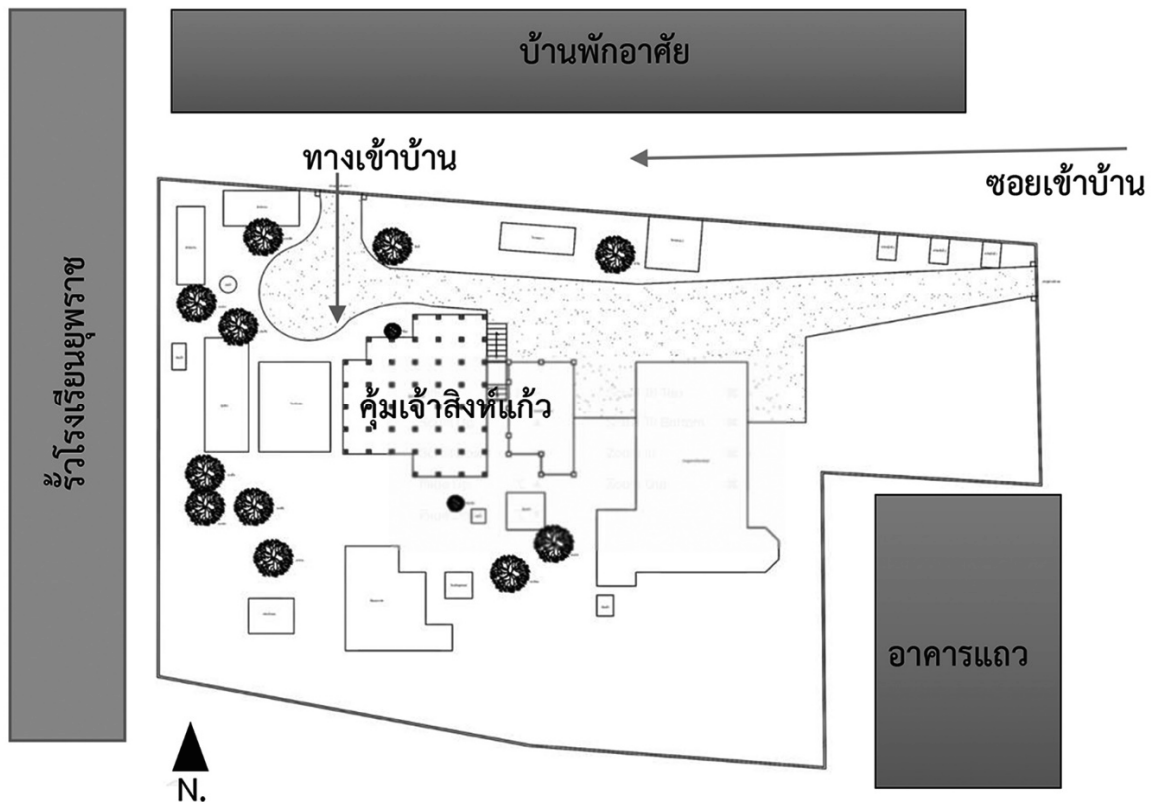
สมัยหลังพระเจ้าอินทวิชยานนท์ คือหลัง พ.ศ. 2440 อาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกก็ยังคงมีปรากฏอยู่ในเมืองเชียงใหม่ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะไม่ใช่ขั้นเท่าสมัยก่อนหน้านี้ เหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะลักษณะของการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นเทศาภิบาลที่รวมอำนาจเข้าสู่สยามในช่วงท้ายของสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ สยามเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อเมืองเชียงใหม่ มีการส่งข้าหลวงเทศาภิบาลและข้าราชการมาดูแลด้านการปกครองในเขตมณฑลพายัพ เพื่อเอาใจสยามและแสดงการสนับสนุนในนโยบาย เจ้าหลาย ๆ องค์ในเมืองเชียงใหม่ได้ยกที่กลางเมืองให้เป็นสถานที่ราชการ เป็นไปได้ว่าในช่วงนี้อาคารจำนวนมากถูกสร้างโดยมีรูปแบบอิทธิพลสยามเข้ามาปะปนจำนวนมาก ด้วยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงมีแนวโน้มที่อาคารต่าง ๆ รวมถึงคุ้มเจ้าที่สร้างในช่วงหลังจะเริ่มได้รับอิทธิพลสยาม ทั้งด้านรูปแบบและการตกแต่งไม่มากนักน้อย คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (แก้วมุงเมือง) เป็นอาคารที่ยืนยันแนวคิดนี้ได้เป็นอย่างดี โดยจะเห็นได้จากการตกแต่งลวดลายประดับอาคารคล้ายเรือนขนมปังขิง

ซึ่งเป็นรูปแบบราชนิยมของรัชกาลที่ 5 และแม้อาคารจะสร้างแบบครึ่งอิฐครึ่งไม้ แต่ก็ไม่ได้มีการประดับตกแต่งส่วนที่เป็นงานก่ออิฐถือปูนแบบตะวันตกแบบอาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) แต่กลับเลือกเป็นการสร้างแบบเรียบง่าย ใช้น้ำตาลเคลือบไม้

คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) ที่สร้างหลังสุดในกลุ่มคุ้มเจ้าทั้ง 5 หลังดังกล่าวมีอิทธิพลตะวันตกน้อยกว่าอาคารอื่น ๆ แม้ว่าคุ้มเจ้าแห่งนี้จะมีการยกพื้นและใช้เสาก่ออิฐฉาบปูนในการทำเสาชั้นล่างอาคารทั้งหมด แต่ส่วนของอาคารไม้ชั้นบนมีลักษณะการใช้งานที่แบ่งสัดส่วนชัดเจน และมี軒แดดที่เป็นพื้นที่ใช้งานที่บ้านพักอาศัยทางภาคเหนือมักจะต้องมีเพื่อใช้ในการทำกิจกรรมงานบ้านต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวค่อนข้างสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องรูปแบบอาคารที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้อาคารแห่งนี้มีลักษณะของอาคารทางเหนือปนอิทธิพลสยาม

ประวัติและรายละเอียดการสำรวจคุ้มเจ้าสิงห์แก้ว

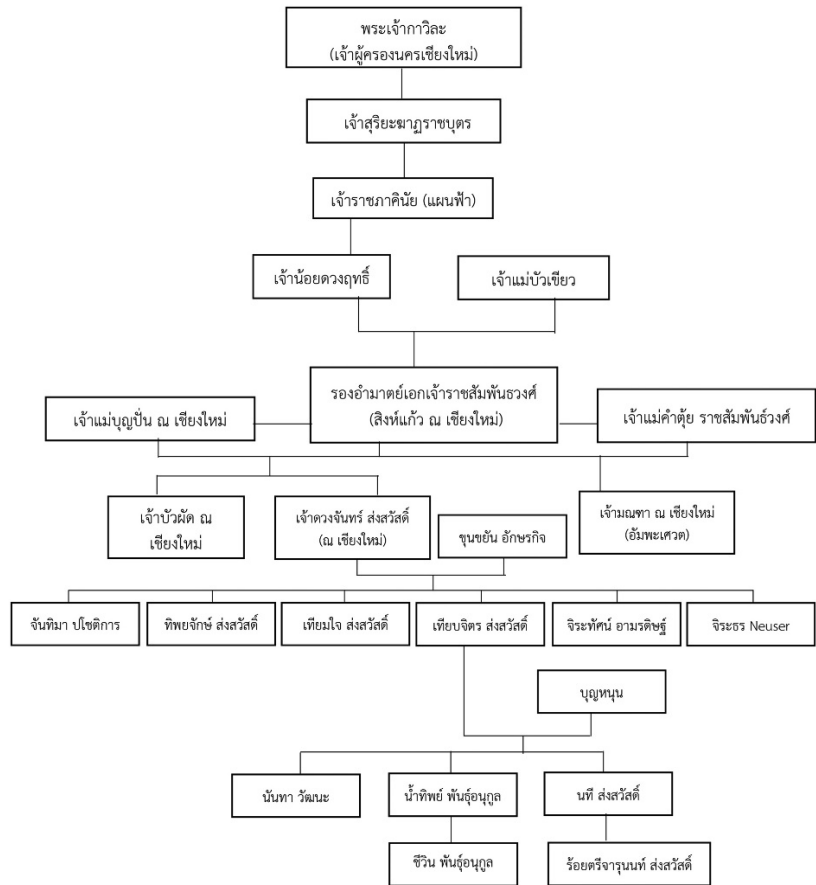
ตำแหน่งสำคัญของเจ้าที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ในสมัยประเทศราช มีการตั้งตำแหน่งเจ้าชั้น 5 ใบที่ประกอบด้วย เจ้าหลวง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และเจ้ารัตนห้วยเมืองแก้ว (เจ้าบุรีรัตน์) โดยมีการปกครองที่มีกลุ่มการปกครองที่เรียกว่าเจ้าแสนหลวง ประกอบด้วยขุนนางจำนวน 34 คน เป็นผู้คอยดูแลการปกครองเมืองทั้งหมด การปกครองระบอบประเทศราชนี้ เจ้าหลวงมีอำนาจสูงสุดเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ จนมาเปลี่ยนแปลงในราว พ.ศ. 2440 ที่มีการตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้น และแบ่งเขตการปกครองของภาคเหนือเป็นมณฑลพายัพ มีการตั้งข้าหลวงเทศาภิบาลเข้ามาดูแลการปกครอง เพื่อลดทอนอำนาจของเจ้าทางเหนือที่ปกครองพื้นที่อยู่ในเวลานั้น นอกจากนั้น การมีข้าหลวงเทศาภิบาลยังตามมาด้วยระบบราชการที่ต้องมีข้าราชการเข้ามาดูแล มีการแต่งตั้งตำแหน่งราชการเหล่านี้ และในช่วงเริ่มต้นก็มีการแต่งตั้งเจ้าทางเหนือเข้ามาอยู่ในตำแหน่งราชการดังกล่าว ซึ่งในยุคของเจ้าน้อยสิงห์แก้วนั้นได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ ถือศักดินา 2,000 ไร่ เป็นการบันทึกศักดินาของเจ้ามณฑลลาวเฉียง (พายัพ) ใน พ.ศ. 2442 โดยมีศักดินาเทียบเคียงได้กับตำแหน่งเจ้าสุริยวงษ์ เจ้าราชภาคินัย เจ้าราชภาติวงศ์ พระยาราชบุตร และพระยาบุรีรัตน์ (หากเป็นเจ้าบุรีรัตน์จะมีศักดินา 2,500 ไร่)¹¹

ผังการใช้พื้นที่คุ้มเจ้าราช-
สัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว)
ที่มา: กันต์ฤทัย ไกรฤกษ์
และคนอื่น ๆ, **รังวัดคุ้มเจ้า
สิงห์แก้ว** (เชียงใหม่:
ม.ป.ท., 2561).

ตำแหน่งเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์เป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยทรงตั้งขึ้นพร้อมกัน 3 ตำแหน่ง ที่มีศักดิ์นาเดียวกันคือเจ้าราชภาติกวงศ์ เจ้าสุริยวงศ์ และเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ ตำแหน่งเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ในสมัยเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองเชียงใหม่องค์ที่ 8 ถูกปรับจากทางกรุงเทพฯ ให้เจ้าเชียงใหม่มีตำแหน่งลดหลั่นกันเป็น 3 ชั้นคือ

1. เจ้าชั้นทั้ง 5 ซึ่งเป็นตำแหน่งเจ้าลำดับสูง
2. เจ้าตำแหน่งรองได้แก่ เจ้าราชภาคไนย เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ เจ้าราชภาติกวงศ์ เจ้าไชยสงคราม และเจ้าอุตรการโกศล
3. เจ้าตำแหน่งพิเศษ ได้แก่ เจ้าสุริยวงศ์ เจ้าราชดนัย เจ้าทักษิณนิเชตน์ เจ้านิเวศน์อุดร เจ้าประพันธ์พงษ์ และเจ้าไชยวรเชษฐ ซึ่งด้วยตำแหน่งที่ปรากฏดังกล่าวจะเห็นได้ว่าตำแหน่งของเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์เป็นเจ้าตำแหน่งรองที่มีอำนาจรับผิดชอบในเรื่องการปกครองพื้นที่อยู่ด้วย โดยเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) ที่เป็นเจ้าของคุ้มเจ้าที่ทำการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีตำแหน่งคือรองอำมาตย์เอก และมีหน้าที่ในการทำราชการท้องถิ่น โดยดูแลการสรรพากร การคมนาคม การค้าขาย และการปราบปรามผู้ร้ายในท้องถิ่น¹²

ผังแสดงลำดับเครือญาติ
ที่มา: กันต์ฤทัย ไกรฤกษ์
 และคนอื่น ๆ, **รังวัดคัมเจ้า**
สิงห์แก้ว (เชียงใหม่:
 ม.ป.ท., 2561).

จากผังครอบครัวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) สืบสายมาจากพระเจ้ากาวิละ ซึ่งเป็นเจ้าครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 1 และอาจด้วยการเป็นเจ้าที่ลำดับศักดิ์ค่อนข้างสูงและใกล้ชิดกันในกลุ่มตระกูล ณ เชียงใหม่ ทำให้คัมเจ้าของเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) เป็นคัมเจ้านึ่งที่อยู่เ็นเขตใจกลางเมือง และอยู่ติดกับคัมเจ้าเดิมของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงองค์ที่ 7 ของเมืองเชียงใหม่ โดยปัจจุบันพื้นที่คัมเจ้าหลวงเดิมของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย ทำให้เขตพื้นที่ของคัมเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) ในปัจจุบันอยู่ติดกับรั้วโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย

เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) เกิดในราว พ.ศ. 2418 เป็นบุตรของเจ้าน้อยดวงฤทธิ์และเจ้าหญิงบัวเขียว โดยทางบิดา (เจ้าน้อยดวงฤทธิ์) สืบเชื้อสายมาจากเจ้าราชภาดินัย (น้อยแสนฟ้า) ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าน้อยสุริยภานุผู้เป็นโอรสองค์ที่ 1 ของพระเจ้ากาวิละ เจ้าครองนครเชียงใหม่พระองค์แรก

เจ้าน้อยสิงห์แก้วเติบโตมาในคุ้มบิดาที่ตั้งอยู่ตำบลศรีภูมิหลังโรงเรียนยุพราชในปัจจุบัน ซึ่งคาดการณ์ว่าเป็นที่ตั้งของคุ้มเจ้าสิงห์แก้วในปัจจุบันนี้เอง ตามประวัติเจ้าน้อยสิงห์แก้วเริ่มรับราชการเป็นเสมียนกองสรรพากร จังหวัดเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2446 ขณะนั้นเจ้าน้อยสิงห์แก้วน่าจะอยู่ในราว 28 ปี หลังจากนั้นได้เลื่อนตำแหน่งเป็นนายอำเภออย่างเนิ่ง (อำเภอสารภี) และใน พ.ศ. 2467 ได้รับอวยยศเป็นเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ รวมถึงย้ายไปรับราชการเป็นนายอำเภอบ้านแม หรืออำเภอสันป่าตองในปัจจุบัน¹³

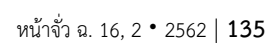
จากการสัมภาษณ์ คุณนที ส่งสวัสดิ์ ทายาทที่ดูแลคุ้มเจ้าแห่งนี้ในปัจจุบันได้ให้ข้อมูลว่า คุ้มเจ้าหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อท่านดำรงตำแหน่งดังกล่าว รวมถึงได้ขนไม้จากพื้นที่อำเภอสันป่าตองมาสร้างด้วย ด้วยประวัติและการสัมภาษณ์ดังกล่าวทำให้ทราบปีที่สร้างคุ้มเจ้าได้ว่าน่าจะอยู่ในราว พ.ศ. 2467 และน่าจะสร้างอยู่ในพื้นที่มรดกเดิมของเจ้าสิงห์แก้วที่เป็นของเจ้าน้อยดวงฤทธิ์

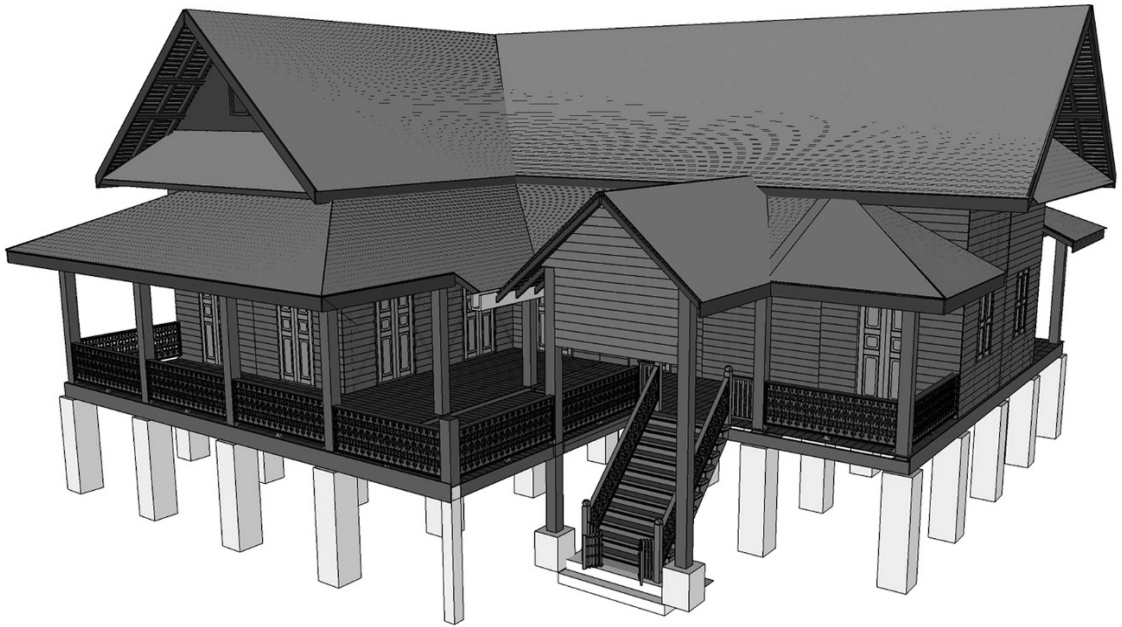
คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ (สิงห์แก้ว) ได้ตกทอดเป็นสมบัติของทายาทในตระกูลมาตามลำดับ และครอบครองโดยทายาทในตระกูลของเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์มาโดยตลอด ภายในพื้นที่ประกอบด้วยอาคารหลายหลัง แต่อาคารสำคัญคือคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ (สิงห์แก้ว) ที่ในปัจจุบันไม่ได้มีการอยู่อาศัยแล้วแต่ยังได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้โดยรวมคุ้มเจ้าแห่งนี้ยังอยู่ในสภาพที่ดีและยังพอใช้งานได้

แบบสำรวจจริงวัด

คุ้มเจ้าสิงห์แก้วหันหน้าอาคารไปทางทิศเหนือและมีخانหลังบ้าน (เดิม) อยู่ด้านหลังทางทิศใต้ มีการกั้นแบ่งห้องเป็น 2 ฝั่ง (ภายในอาคาร) ด้านหน้าตรงทางเข้ามีระเบียงซึ่งเป็นการต่อเติมเพิ่มขึ้นมาในภายหลัง ซึ่งลักษณะผังดังกล่าวเป็นผังเรือนล้านนาที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในเมืองเชียงใหม่

ม.ป.ท., 2561).

บน: ภาพสามมิติคัมเจ้า
ราชสัมพันธ์ (สิงห์แก้ว)
ที่มา: กันต์ฤทัย ไกรฤกษ์
และคนอื่น ๆ, รั้วคัมเจ้า
สิงห์แก้ว (เชียงใหม่:
ม.ป.ท., 2561).

ล่าง: คัมเจ้าราชสัมพันธ์-
วงศ์ (สิงห์แก้ว) ภาพรวม
โครงการ

การประเมินอาคารเพื่อการอนุรักษ์

สิ่งสำคัญสำหรับการอนุรักษ์อาคารคือการประเมินสภาพอาคาร ในงานวิจัย
ชิ้นนี้มองประเด็นในเรื่องการประเมินความแท้ (authenticity) โดยมีกรอบ
การประเมินอยู่ 4 ข้อ คือ

1. การประเมินความแท้ด้านการออกแบบ (authenticity in design)
2. การประเมินความแท้ด้านฝีมือช่าง (authenticity in workmanship)
3. การประเมินความแท้ด้านวัสดุ (authenticity in materials)
4. การประเมินความแท้ด้านที่ตั้ง (authenticity in setting)¹⁴

ภาพถ่ายภายในห้องนอน
คัมเจ้าราชสัมพันธ์
(สิงห์แก้ว) ในปัจจุบัน

ภาพรวมของความท้าทายด้านการออกแบบคือการรักษารูปแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน ความท้าทายมีอย่างคือการรักษาเทคโนโลยี เทคนิคการก่อสร้าง เทคนิคฝีมือช่างดั้งเดิมของอาคาร ความท้าทายวัสดุคือวัสดุอาคารต่าง ๆ ยังเป็นแบบเดิมหรือไม่ พิจารณาทั้งในเรื่องรูปทรง สี และชนิดวัสดุนั้น ๆ และความท้าทายที่ตั้ง คือสภาพแวดล้อมโดยรอบของแหล่งโบราณสถานว่าอยู่ในสภาพเดิมและมีผลกระทบต่อการตั้งอยู่ของอาคารอนุรักษ์หรือไม่

ผลการวิเคราะห์ที่ได้จะช่วยในการประเมินสภาพของอาคารอนุรักษ์ว่าอยู่ในระดับใด และช่วยในการใช้ประเมินถึงวิธีการที่จะอนุรักษ์อาคารนั้น ๆ ได้ด้วย

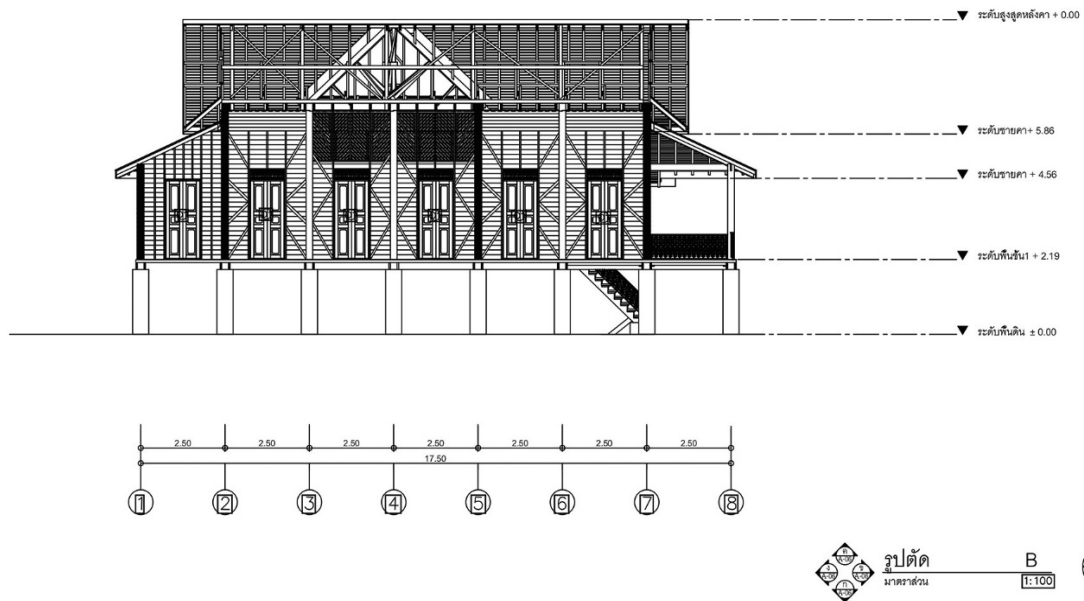
การประเมินความท้าทายด้านการออกแบบ

อาคารคัมเจ้าราชสัมพันธ์ (สิงห์แก้ว) หากนับจากเมื่อเริ่มสร้างจนถึงปัจจุบัน อาคารเดิมมีการปรับปรุงบ้างแต่โดยรวมยังอยู่ในสภาพเดิม การใช้งานและการแบ่งพื้นที่ยังคงเป็นแบบเดิม จากการสำรวจพบว่าคัมเจ้า มีการต่อเติมโดยมีการปรับขนาดแต่ไม้เดิมออกและทำลานคอนกรีตเพื่อเชื่อมกับอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้นที่อยู่ด้านหลัง ปัจจุบันอาคารใหม่ที่ทำขึ้นมีการอยู่อาศัยโดยเจ้าของบ้านคนปัจจุบัน แต่อาคารคัมเจ้า ถูกปิดทิ้งไว้

ภาพรวมของความท้าทายด้านการออกแบบอาคาร แสดงให้เห็นว่าด้วยรูปลักษณะภายนอกมีการเปลี่ยนแปลงน้อย แต่เนื่องจากมีการต่อเติมพื้นที่ใช้งาน มีการสร้างอาคารต่อเติมเพิ่มมาชิดกับอาคารเดิม ด้วยลักษณะดังกล่าวเมื่อมองดูภาพรวมจะเห็นได้ว่ามีผลกระทบต่อรูปแบบดั้งเดิมอยู่บ้าง

การประเมินความท้าทายด้านฝีมือช่าง

หากแบ่งการพิจารณาออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนฐานอาคาร ส่วนผนัง และส่วนหลังคา จะพบว่าส่วนฐานอาคารนั้นยังคงเป็นรูปแบบเดิมทั้งหมด และไม่ได้มีการต่อเติมใด ๆ ในส่วนนี้ กล่าวคือเป็นเสาก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ ยกพื้นสูงประมาณ 1.80 เมตร มีการวางคานพื้นไม้ตลอดแนวโดยใช้เสาก่ออิฐถือปูนดังกล่าวเป็นตัวรับน้ำหนักอาคารทั้งหมด ส่วนผนังอาคารและโครงสร้างพื้นชั้น 2 เป็นอาคารไม้สัก ส่วนของเสารับอาคารที่เป็นเสาก่ออิฐถือปูน เสาเดิมทั้งหมดยังคงเทคนิควิธีเดิมไม่ได้มีการต่อเติมเปลี่ยนแปลงใด ๆ การวางคานพื้นไม้มีการวางไม้แผ่นบนหัวเสาที่ก่ออิฐถือปูนแล้วจึงยึดคานพื้นเข้ากับไม้แผ่น

ดังกล่าวแล้วจึงพอกปูนปิด ซึ่งเป็นเทคนิคของช่างที่ทำอาคารนี้แต่เดิม และยังคงสภาพเดิมเอาไว้จนถึงปัจจุบัน

ผนังเป็นผนังไม้ตีชิดแนวนอน โดยตีตะปูเหล็กตามแนวคร่ำเดิมทั้งหมด ผนังด้านในแสดงคร่ำไม้รับฝาโดยมีการออกแบบแนวคร่ำรูปทรงแปลกตา และยังคงรูปแบบดั้งเดิมที่ช่างผู้ก่อสร้างอาคารหลังนี้เป็นผู้ทำเอาไว้ตั้งแต่แรก หลังคาของอาคารเป็นหลังคาทรงจั่ว ผสมปีกนก โดยจั่วหลักวางเป็นรูปตัว T และมีการเสริมปีกนกเพื่อบังแดดบังฝนในส่วนระเบียงโดยรอบ โครงสร้างหลังคายังคงลักษณะเดิม แต่ไม้เดิม มีการเปลี่ยนกระเบื้องใหม่แต่ยังใช้กระเบื้องแบบดินขอเหมือนเดิม

ความแท้ด้านวัสดุ

อาคารคุ้มเจ้าฯ มีการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงวัสดุของหลังคา แต่ส่วนอื่น ๆ ของอาคารยังคงเป็นวัสดุเดิม เสาก่ออิฐถือปูนคือวัสดุดั้งเดิมทั้งหมด แม้มีรอยแตกร้าวในบางเสาแต่ก็ยังใช้งานได้ทำให้ไม่มีการปรับปรุงซ่อมแซมในส่วนนี้ พื้นและผนังไม้อาคารรวมถึงโครงสร้างอาคารที่เป็นไม้ในชั้น 2 เป็นของเดิมทั้งหมด โดยในส่วนผนังและพื้นคาดว่าเป็นไม้สัก และเสาคานเป็นไม้เต็งหรือรังด้วยวัสดุดังกล่าวไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือต่อเติมใด ๆ ยกเว้นในส่วนหลังคาที่แม้โครงสร้างหลังคาไม้เป็นของเดิม แต่มีการเปลี่ยนกระเบื้องดินขอที่จากเดิมจะหนาประมาณ 4 ม.ม. เป็นชนิดที่หนาขึ้น (ส่วนหนึ่งเนื่องจากกระเบื้องดินขอ

บน: รูปตัดอาคารคุ้มเจ้า
ราชสัมพันธวงศ์ (สิงห์แก้ว)
ที่มา: กันต์ฤทัย ไกรฤกษ์
และคนอื่น ๆ, **รังวัดคุ้มเจ้า
สิงห์แก้ว** (เชียงใหม่:
ม.ป.ท., 2561).

ล่าง: รายละเอียดหัวเสาก่อ
อิฐถือปูนที่มีการวางแผ่นไม้
บนหัวเสาและวางคานบน
แผ่นไม้

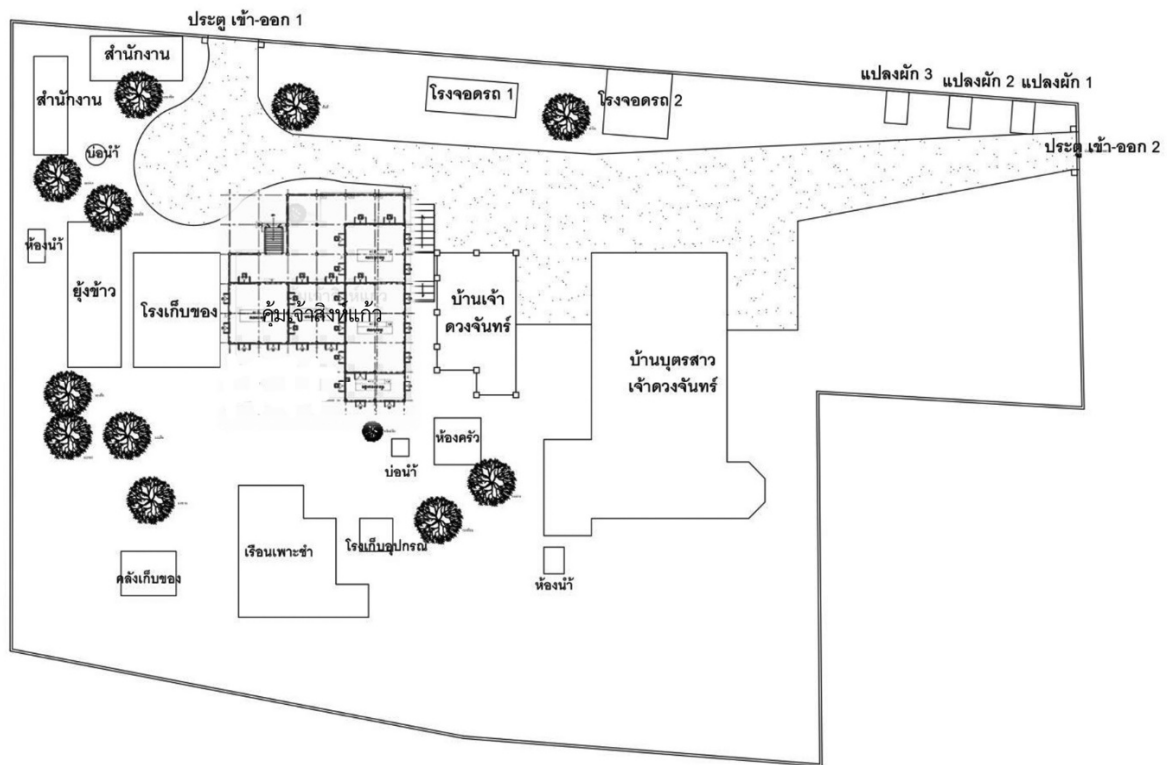
รายละเอียดหลังคาและ
ลักษณะการมุงกระเบื้อง
ดินขอ

ที่ผลิตขึ้นใหม่ในระบบอุตสาหกรรมจะมีความหนามากกว่าเดิมที่ผลิตด้วยมือ) ประเด็นนี้ทำให้เกิดแนวโน้มที่โครงสร้างหลังคาจะรับน้ำหนักมากกว่าเดิม และจะไปเพิ่มน้ำหนักในส่วนฐานรากอาคารเดิม ปัจจุบันการเปลี่ยนกระเบื้องนี้มีผลให้เกิดการแอ่นในบางจุด แต่ในเรื่องการรับน้ำหนักโดยรวมยังไม่ส่งผลต่ออาคาร

หากพิจารณาโดยภาพรวม จะเห็นว่าวัสดุประกอบอาคารทั้งหมดยังเป็นของดั้งเดิมแทบทั้งหมด มีเพียงกระเบื้องหลังคาเท่านั้นที่ถูกเปลี่ยน ซึ่งโดยภาพรวมของความท้าทายวัสดุอาจกล่าวได้ว่ามีความท้าทายสูง

ความท้าทายที่ตั้ง

จากประวัติที่สืบค้นพบว่าที่ดินผืนนี้เป็นของเจ้าน้อยดวงฤทธิ์ ผู้เป็นบิดาของเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แก้ว) เมื่อท่านได้เป็นนายอำเภอบ้านแมกก็ได้ขนาไม้จากที่นั่นมาสร้างเป็นคุ้มเจ้าหลังนี้ในที่ดินมรดก ในสมัยแรกเมื่อก่อสร้างพื้นที่ที่ติดกับที่ดินผืนนี้คือโรงเรียนยุพราชที่แต่เดิมเป็นที่ตั้งของคุ้มหลวงเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงองค์ที่ 7 และได้ยกให้กับทางรัฐบาลเพื่อสร้างโรงเรียนประจำมณฑลพายัพ โดยตึกหลังแรกที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอาคารเรียนคือตึกยุพราชที่ได้แบบมาจากกระทรวงธรรมการ ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2455 อาคารหลังนี้ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าเมื่อแรกสร้างคุ้มเจ้า แห่งนี้โรงเรียนยุพราชได้ก่อตั้งขึ้นมากกว่า 12 ปีแล้ว (คุ้มเจ้า สร้างราว พ.ศ. 2467) การวางผังและทิศทางอาคารคุ้มเจ้า จึงสามารถคาดคะเนได้ว่าออกแบบจากสภาพพื้นที่ที่มีสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ โดยรอบและไม่ได้ถูกรบกวนภายหลัง แต่สิ่งที่ค้นพบเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์เจ้าของอาคารปัจจุบันทำให้ทราบว่าในสมัยแรกเมื่อสร้างอาคารเสร็จไม่ได้มีการทำรั้วรอบอาคาร ทำให้เมื่อแรกสร้างพื้นที่ของคุ้มเจ้า ทั้งหมดไม่ได้มีขอบเขตชัดเจน แต่ปัจจุบันเมื่อมีการแสดงสิทธิขอบเขตความเป็นเจ้าของของพื้นที่ทำให้ต้องมีการสร้างรั้วรอบพื้นที่ขึ้นมา อีกทั้งในปัจจุบันเมืองเชียงใหม่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วทำให้พื้นที่ด้านติดถนนก่อนเข้าถึงคุ้มเจ้า แห่งนี้แปรสภาพเป็นตึกแถวทั้งหมด ทำให้อาคารคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ถูกซ่อนอยู่หลังรั้วและยากที่จะมองเห็นความสวยงามโดดเด่นของอาคารเก่าหลังนี้ เมื่อประเมินถึงลักษณะของที่ตั้งจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพ และผลกระทบที่เกิดทำให้อาคารแห่งนี้ถูกกลืนไปกับการเปลี่ยนแปลงของเมือง มีผลให้ลักษณะที่ตั้งของอาคารมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเมื่อแรกสร้าง

ผังโดยรวมแสดงการใช้พื้นที่
ในปัจจุบัน

ที่มา: กันต์ฤทัย ไกรฤกษ์
และคนอื่น ๆ, รัชวัดคุ้มเจ้า
สิงห์แก้ว (เชียงใหม่:
ม.ป.ท., 2561).

ภายในพื้นที่คุ้มทั้งหมด อาคารเดิมจะประกอบไปด้วยคุ้มเจ้าราชสัม-
พันธวงศ์ โรงครัว บ่อน้ำใช้ ตอมอบน้ำ หลองข้าว สิ่งเหล่านี้คือองค์ประกอบ
ของกลุ่มอาคารในคุ้มเจ้าของเมืองเชียงใหม่ จากหลักฐานปัจจุบันที่พบในพื้นที่
มีอาคารคุ้มเจ้าราชสัมพันธวงศ์ที่ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ดี มีบ่อน้ำใช้ ตอมอบน้ำ
และหลองข้าวที่ยังมีอยู่ นอกเหนือไปจากนั้นยังมีการสร้างอาคารอื่น ๆ ภายใน
ขอบเขตพื้นที่ภายหลังด้วย เช่น เรือนพักอาศัยหลังใหญ่ และหลังรอง อาคาร
จอดรถ อาคารต่อเติมติดกับตัวคุ้มเจ้าเดิม รวมถึงมีอาคารอนุบาลต้นไม้ด้วย
อาคารเหล่านี้เป็นอาคารที่ไม่ได้มีมาตั้งแต่ต้น ในช่วงเวลา 90 กว่าปีของคุ้ม
เจ้า มีการเพิ่มเติมอาคารในพื้นที่อยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผล
ต่อสภาพแวดล้อมที่ตั้งอาคารเก่าอยู่บ้าง โดยภาพรวมจึงทำให้ความสมบูรณ์
ของที่ตั้งเมื่อเทียบกับแรกสร้างมีการเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก

สรุปผลการศึกษา

คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ (สิงห์แก้ว) เป็นหนึ่งในห้าของคุ้มเจ้ากลางเมืองเชียงใหม่ที่ยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ของคุ้มเจ้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลาย ๆ ประการ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อรูปแบบอาคารคุ้มเจ้า ดังจะเห็นว่าคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ (สิงห์แก้ว) ที่สร้างในช่วง พ.ศ. 2467 ที่อิทธิพลของสยามเข้ามามีผลต่อการเมืองการปกครองในเมืองเชียงใหม่ สิ่งที่มาคือการเปลี่ยนแปลงความนิยมการสร้างอาคารขนาดใหญ่เช่นคุ้มเจ้า ที่เคยสร้างโดยรับอิทธิพลตะวันตกและอาคารอาณานิคม ปรับมาเป็นรับอิทธิพลการตกแต่งจากทางสยามแทน ทำให้คุ้มเจ้าแห่งนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมภาคเหนือปนอิทธิพลสยาม คุ้มเจ้าแห่งนี้ได้รับการรักษามาเป็นอย่างดีจนถึงปัจจุบัน การประเมินอาคารด้วยแนวทางการวิจัยที่แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ทำให้สามารถวิเคราะห์คุ้มเจ้า นี้ได้อย่างละเอียด และทำให้ทราบได้ว่าสภาพโดยรวมของอาคารทั้งในเรื่องรูปแบบที่ยังรักษารูปแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้แม้จะมีการต่อเติมบ้าง เทคนิควิธีการก่อสร้างเดิมยังเห็นได้ชัดเจนเนื่องจากอาคารไม่ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใด ๆ มากนัก สิ่งที่มาคือวัสดุทั้งหมดที่ประกอบเป็นอาคารยังคงเป็นของเดิมเกือบทั้งหมด เมื่อมองเรื่องการใช้พื้นที่ คุ้มเจ้าแห่งนี้มีการสร้างอาคารประกอบเพิ่มเติมมาโดยตลอด รวมถึงรูปแบบอาคารที่สร้างใหม่ก็เป็นรูปแบบสมัยใหม่ไม่เข้ากับอาคารคุ้มเจ้าเดิมนัก ทำให้ผังโดยรวมขาดความกลมกลืนอย่างเห็นได้ชัด สิ่งเหล่านี้มีผลทำให้ความโดดเด่นของอาคารลดลงและลดทอนคุณค่าโดยรวมของสภาพที่ตั้งคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ (สิงห์แก้ว) อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมยังถือว่าคุ้มเจ้าแห่งนี้มีการบำรุงรักษาอยู่ในสภาพที่ดีมาก และยังมีความสวยงามโดดเด่น เป็นหนึ่งในอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และควรเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นสมบัติที่มีคุณค่าของเมืองเชียงใหม่ต่อไป

เชิงอรรถ

- ¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, *กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่* (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, 2560), 354.
- ² วรชาติ มีชูบท, *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 212.
- ³ สรัสวดี อ๋องสกุล, *กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่*, 451.
- ⁴ ปิยเดช อัครโพธิวงศ์, *ประวัติศาสตร์เชิงสถาปัตยกรรมคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)* (เชียงใหม่: ภัทรเพรส, 2562), 22.
- ⁵ ลักษณะของหลังคาถักแบบตะวันตกคือเป็นการถักหลังคาไม้แบบทรัส (Truss) แต่หากเป็นหลังคาของบ้านล้านนาทั่วไปมักเลือกที่จะใช้ดัดถักน้ำหนักไปที่ซื่อโดยตรง หรือหากต้องการเสริมไม้รับจันทันก็จะเป็นการเสริมไม้ตรงถักน้ำหนักที่ซื่อโดยตรง ซึ่งลักษณะของกลุ่มคุ้มเจ้าภาคเหนือหลายหลังจะมีโครงสร้างหลังคาถักแบบตะวันตก ส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่าอาคารที่ยังหลงเหลืออยู่มักเป็นอาคารที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่ชาวตะวันตกได้เข้ามายังเชียงใหม่แล้ว อีกประการหนึ่งคืออาคารกลุ่มคุ้มเจ้ามักเป็นอาคารขนาดใหญ่ที่โครงสร้างต้องมีโครงสร้างรับน้ำหนักที่ซับซ้อนกว่าอาคารทั่วไป
- ⁶ เรื่องเดียวกัน, 25.
- ⁷ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, *คุ้มเจ้าครองนคร และคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)* (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), 24.
- ⁸ ปิยเดช อัครโพธิวงศ์, *ประวัติศาสตร์เชิงสถาปัตยกรรมคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)*, 24.
- ⁹ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, *คุ้มเจ้าครองนคร และคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)*, 25.
- ¹⁰ คาร์ล บ็อค, *ท่องถิ่นสยาม ยุคพระพุทธเจ้าหลวง*, พิมพ์ครั้งที่ 4, แปลจาก *Temples and elephants: the Narrative of a Journey of Exploration through upper Siam and Laos*, แปลโดย เสฐียร พันธรังษี และอัมพร ทีชะระ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2543), 237.

¹¹ วรชาติ มีชูบท, *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ*, 134.

¹² ปิยเดช อัครโพธิวงศ์, *ประวัติศาสตร์เชิงสถาปัตยกรรมคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์)*, 29; วรชาติ มีชูบท, *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ*, 134.

¹³ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, *เพชรล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: ผู้จัดการศูนย์ภาคเหนือ, 2538), 184.

¹⁴ Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto, *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, 2nd ed. (Rome: ICCROM, 1998), 17.

Bibliography

- Bock, Carl. *thōṅgthin Sayām yuk Phraphuttha c̣haolūāng* [Temples and elephants: The narrative of a journey of exploration through upper Siam and Laos]. Translated from *Temples and elephants: The narrative of a Journey of exploration through upper Siam and Laos*. Translated by Sathian Phantharangsri and Amphon Thikhara. Bangkok: Matichon, 2000.
- Kunruthai Krairoek, and others. *rangwat khum c̣hao singkæō* [The survey of Khum Chao Singkaeo]. Chiang Mai: n.p., 2018.
- Piyadech Akarapoti Wong. *prawattisat chœṅg sathāpattayakam khum c̣hao burirat* (maha' in [History of architecture Khum Chao Burirat Mahain]. Chiang Mai: Patrarapress, 2019.
- Prani Sirithon Na Phatthalung. *phet lānnā* [Lanna diamond]. 2nd ed. Chiang Mai: Manager, 1995.

Sarasswadee Ongsakul. **kasat lānnāchiāngmai**
[Lanna kings of Chiang Mai].

Chiang Mai: Wanida Press, 2017.

Withun Lieorungruang. **khum čhao khroṅ**
nakhōṇ lækhum čhao burīrat
(maha ‘in) [The king palaces and
Burirat (Mahain)’s palace].

Chiang Mai: Chiang University, 2001.

Worachat Michubot. **čaonāi fāi nūa læ**
tamnān rak mamia [Northern royal
family and the legend of Mamea].

Bangkok: Sang Sai Books, 2013.